

Marianne Hafnor Bøe
Anne Kalvig

Mennesker – meninger – makter: En introduksjon til religionsvitenskap

Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2020

Gerd Marie Ådna

Førsteamanuensis i religionsvitenskap, VID vitenskapelige høyskole

Siden 2001 har kun ei norsk innføringsbok i religionsvitenskap vært på markedet, nemlig *Nytt blikk på religion: Studiet av religion i dag* av Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson (Oslo: Pax forlag). Den har blitt lest av utallige religionsstudenter over hele landet. Det er nettopp bergensprofessorene Gilhus og Mikaelsson som er tilegnet boka professorene Anne Kalvig og Marianne Hafnor Bøe fra Universitetet i Stavanger (UiS) nå har gitt ut: *Mennesker – meninger – makter: En introduksjon til religionsvitenskap* fra 2020. De står i faglig kontinuitet med disse to selv om Kalvigs forskning på nyreligiositet, spiritisme og norrøn religion og Bøes forskning på sjia-islam og feminisme innen islam selvfølgelig bringer inn andre og nye eksempler enn de religionsfaglige fortellingene og motivene Gilhus og Mikaelsson med sine bakgrunner presenterte i 2001.

Som religionsforsker gikk jeg til Bøes og Kalvigs bok med nysgjerrighet og åpenhet. Forskerne har lang erfaring fra undervisning og veiledning i Bergen, og etter hvert med felles arbeidssted ved universitetet i Stavanger, og er begge kjent for å være gode formidlere. Jeg er ikke skuffet over boka; den ga meg mange viktige impulser til egen undervisning, tenkning og forskning, men jeg har noen kritiske spørsmål og kommentarer.

Med innholdet i denne boka har forfatterne arbeidet prosessuelt og brukt tekster som nå inngår i den, i undervisninga for religionsstudenter ved UiS. På grunnlag av respons fra studentene har de gjort endringer i tekstene. Det er imidlertid ingen direkte spor av studentenes blikk i den trykte utgaven. Siden studentutvekslinga, som den kanadiske religionsviteren Ronald L. Grimes (2006, 2014) skriver om fra sin religionsundervisning, inntar en så sentral plass i denne boka (s. 111–14), ville jeg gjerne ha sett at Bøes og Kalvigs studenter også hadde kommet bedre til orde.

Hvert av de ti kapitlene avsluttes med spørsmål til gjennomtenkning for individuelle lesere eller egnet for gruppearbeider og med «ordforklaringer» over nøkkelord i teksten. Dette er en god arbeidsform for ei bok som er tenkt primært for studenter, men vil sannsynligvis også virke positivt for andre interesserte lesere. Av og til kunne en selvfølgelig ha tenkt seg andre kritiske og konstruktive spørsmål og valg av andre nøkkelord, men her vil framtidige lærere ved nordiske studiesteder være hjulpet langt på vei i møte med sine studenter.

Bokas kapittelinnndeling gir en god pekepinn om hva forfatterne vil legge vekt på, og i hvilken retning de vil føre leserne. Kapittelinnndelinga er som følger: Forord; 1: Studiet av religion; 2: Guder, makter og myter; 3: Sentrale fagdiskusjoner; 4: Metodemangfold; 5: Ritualer og religiøs praksis; 6: Kulturperspektiver på religion; 7: Religion i moderne samfunn; 8: Kønns- og maktkritiske blikk på religion; 9: Populærkulturens religionsuttrykk; 10: Religion, økologi og materielle forståelser; stikkordregister og referanser.

Man merker at forfatterne ønsker å være i dialog med sine lesere, men jeg hadde ønsket en enda bedre klargjøring av forfatternes egne standpunkt i forholdet mellom det sosiologiske, antropologiske, tekstkritiske og religionsvitenskapelige blikket, selv om det redegjøres for religionsfagets utvikling på dette område. Siden særlig Kalvig er en aktiv avis-kronikør og politisk aktiv person, er det spesielt viktig at hun gjør rede for hvilke utgangspunkt hun har for sine synspunkt. Det er ikke skjelnet mellom de to forfatterstemmene i boka, men for oss som har lest begge tekstene tidligere, er det ikke vanskelig å «avsløre» når Bøe og når Kalvig fører pennen.

Temaet rituell omskjæring av gutter, som Kalvig tidligere har behandlet i mange runder i pressen, er forholdsvis balansert framstilt i denne boka (s. 145–48). Saksforholdet er belyst i kapittel 6, «Kulturperspektiver på religion», og gjøres til et spørsmål om barnekonvensjonens krav om «barnets beste». Heldigvis blir meningene til både motstandere og forkjempere ivaretatt selv om forfatterne etter min mening ikke får fram hvilke religiøse og normative retningslinjer som både rabbinsk jødedom og islamske lovskoler pålegger sine troende, og hva dette betyr for den som ønsker å holde loven. Sakens dilemmaer som for eksempel forholdet til antisemittisme og islamofobi, som diskuteres internasjonalt, er imidlertid godt ivaretatt i boka. Når temaet om rituell omskjæring av gutter sammenlignes med kjønnslemlestelse av jenter (den formen som omfatter «stikking av klitoris»), som er forbudt i Norge, blir jeg igjen usikker på om forfatterne har forstått alvoret i for eksempel «faraonisk omskjæring», som fremdeles praktiseres på muslimske og kristne jenter i land langs Nilen. Fjerning av gutters forhud kan på ingen måte sammenlignes med fullstendig sammensying av jenters underliv! Bøe og Kalvig understreker at all slags skjæring og merking i og av kroppen bør underlegges 18-årsgrænse, og oppfordrer jøder, muslimer og kristne til å fremme alternative religiøse overgangsritualer for sine barn.

Kontinentet Afrika er nevnt noen få steder i boka og da i forbindelse med gammelegyptisk religion, Victor Turners forskning av Ndembu-ritualene, Birgit Meyers forskning på artefakter i Ghana (2004, 2008) og dagens pinsekirker. Jeg stiller meg spørrende til hvorfor det er få andre eksempler fra kultur og religion i ulike og komplekse afrikanske land, siden store migrantgrupper av afrikanske kristne, muslimer og tradisjonister praktiserer sine religioner i Norge og preger landets kirke- og moskéliv. Migrasjonsforskning av mellom andre Katrine Fangen (2007), Christine M. Jacobsen (2002, 2011), Martha B. Erdal (2017 m.m.) og Gunhild Odden (2018) kunne ha vært anvendt for å kaste lys på migrasjonsprosesser for mennesker i alle aldre, økonomi og religion i Norge.

De to store religiøse gruppene i Norge, kristne og muslimer, blir ofte stående som for homogene og unyanserte til tross for at viktige eksempler fra for eksempel sjia-islam og Bøes og Ingvild Flaskeruds forskning blir nevnt. Mye av forskningen på verdens kristendom har de siste årene vært konsentrert om pentekostale grupper i Afrika og Latin-Amerika, og dette er interessant også for religionsvitenskapen i Norge (s. 167). Men forfatterne kunne ha vektlagt at nesten 70 % av Norges befolkning er medlem av folkekirken (SSB 2021), og at variasjonen av religiøse og kulturelle uttrykk blant disse er interessant for *religions*-forskningen og ikke bare for *kristendoms*-forskningen. Folkekirken drøftes under overskriften «Hvordan kan religion reguleres?» (s. 168), men ikke som en ressurs i mange menneskers liv. Den katol-

ske kirkes historie og rolle i Norge er i noen grad belyst, men neppe som den sterke faktor denne kirken har vært for Norges befolkning de siste tjue år. Disse (etnisk, språklig og kulturelt) sammensatte gruppene av mer eller mindre praktiserende individer kan belyse alle nivåer og stadier av tilhørighet og tro (Grace Davie 2007; Abby Day 2011). Et kritisk spørsmål er her: Faller bokas forfattere for den «eksotifiseringen» av ikke-kristne og nyreligiøse religioner som de andre steder tar avstand fra?

Religionskategoriene er verken lette å framstille eller å forstå, og jeg følger Bøe og Kalvig langt på vei i deres interessante drøftinger. *Mennesker – meninger – makter* tar et oppgjør med essensialistiske religionsforståelser og fører videre Gilhus' og Mikaelssons tradisjon, der religionene blir studert ut ifra sine kulturelle, tekstlige og antropologiske uttrykk. Men når Bøe og Kalvig trekker fram Ann Taves og Egil Asprem, som hevder de har funnet en ny erstatning for begrepet «religion» (2019), nemlig «worldview» eller «verdenssyn», da spør det om forfatterne har lest Paul G. Hieberts bok *Transforming Worldview* fra 2008 (riktig nok skrevet som ei studiebok for kristne misjonærer, men anerkjent innenfor sekulære og religiøse interkulturelle studier) (s. 73–74). Hva den svært produktive norske forskeren Egil Asprem selv mer utdypende mener om «verdenssyn», kan vi muligens få vite i hans nye innføringsbok *Religionshistoria – En introduksjon till teori och metod* (sammen med Sundquist og Berglund; 2021) som ennå ikke var tilgjengelig da Bøe og Kalvig skrev si innføringsbok i religionsvitenskap.

Mennesker – meninger – makter skjemmes av noen fakta- og mange slurvefeil, både i faktaboksene og hovedteksten. Jeg vil nevne kun fire av dem:

- Når det under religionen bahai skrives at «[religionen] kan også anses som en videreføring av iransk sjia-islam» (s. 43), ja, da vet jeg at bahai-medlemmer vil motsi seg dette. Som religionshistorikere og -vitere kategoriserer vi ikke lenger religioner som utviklinger og evolusjoner fra tidligere religioner. Den evolusjonistiske tankegangen tar Bøe og Kalvig selv et oppgjør med i den historiske presentasjonen av religionsvitenskapens utvikling.
- Under tekstboksen «Gudsbegrep på flere språk» (s. 33) er det ikke mindre enn fire skrivefeil. Når man bruker fremmedord og religionsinterne (og transkriberte) uttrykk, er det særlig viktig at de skrives konsekvent og rett.
- Jeg har også lurt på hvorfor verken forfatterne eller forlagsredaktøren(e) kan kommaregler på norsk. Selv om disse reglene behandles mindre korrekt i dag enn for en generasjon siden, forventer jeg av ei bok for studenter at den følger grammatikk og kommaregler og hjelper leseren for eksempel til å dele opp meningsinnholdet i ledd- og hovedsetninger.
- Forlagsredaktørene burde også ha vært oppmerksomme på orddelingenes svøpe. Særlig når tekstboksene krever at setningslinjene blir korte, er det desto viktigere at orddelingene stemmer. Vi kan beklage oss over skrivefeil og dårlig språk i dagens aviser der skriveprosessen skjer raskt, men i ei lærebok som vi har venta på lenge, bør slikt unngås.

Jeg synes altså at tekstboksene med faktaopplysninger fungerer dårlig. Boksene om jainisme, zoroastrisme og sikhisme forstyrrer kapittelet om guder (s. 34–35). Leseren forstår neppe sammenhengen mellom hoved- og faktatekstene. Andre steder fungerer boksene bedre, som i kapittelet om populærkulturen, men faktaboksene kunne like gjerne ha vært inkludert i hovedteksten og dermed bedret leseflyten. Siden boka ennå ikke har en digital utgave, er det ikke mulig å zoome inn på avsnitt som for eksempel faktabok-

sene. Derfor, i neste versjon av papirutgaven, bør det optiske bildet forbedres og faktaboksene fjernes.

Noen avsnitt blir svært ordrike og kunne med fordel ha vært omskrevet og kortet ned. I et eksempel i det interessante underkapittelet om ritualbegreper (s. 108–10) listes Cathrine Bells ritualekategorier fra 1997 opp to ganger uten at leseren forstår hvorfor. Et annet eksempel på ordrikdom uten god retning er sidene om ritualenes betydning fra den før nevnte Ronald L. Grimes' forskning, som jeg synes blir lite engasjerende (s. 111–14). Som eksempel på ritualer og artefakter som kanskje verken er religiøse eller entydige symboler, kunne Bøe og Kalvig ha diskutert eksempler som ligger nærmere studenters liv i Norge, om det så var muslimers ønske om et eget bønnenrom på studiestedet eller ulike hindu-gruppers manglende templer for eksempel i Stavanger.

Mennesker – meninger – makter gir impulser til egen tenkning og refleksjon; den tygger ikke svarene ferdig for leseren, men lar henne komme inn i komplekse tankeganger der «religion» er én av flere vesentlige faktorer. Flerfaglige bidrag fra sosiologer, antropologer, etnologer, psykologer, geografer, historikere og språkforskere utgjør den komplekse religionsvitenskapen. Bøe og Kalvig har på en særlig engasjerende måte trukket oss inn i debatten rundt religion og kjønn, religion og medialisering, religion og sekularisering, og religion og klima. Det er også prisverdig at kapittelet om metode har blitt så matnyttig at studentene får klare råd og hjelp til selv å bedrive kvalitativ forskning. Samlet sett er *Mennesker – meninger – makter* ei lærebok i religionsvitenskap jeg vil anbefale til den modne og nysgjerrige student og lærer og til den kunnskapshungrige teolog og menigmann og -kvinne!